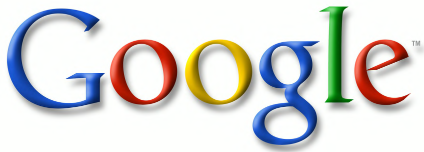
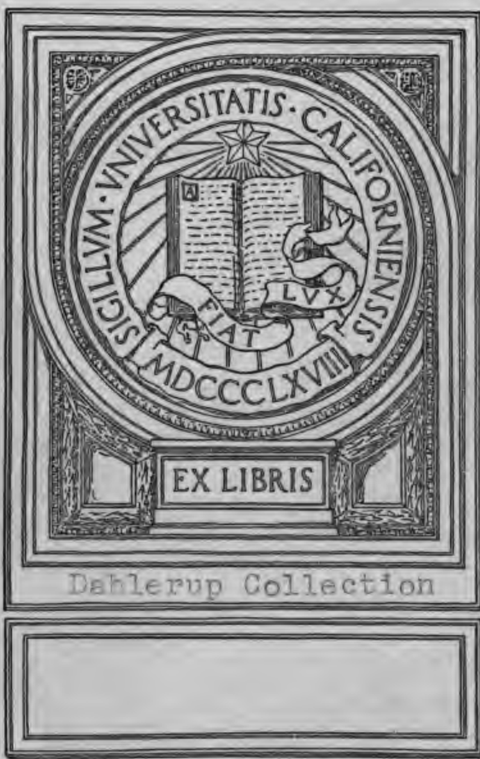

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

J. L. Rosing

Den yngre adelske
Komedie.
Wauchis og Trants.
1875.

DEN YNGRE ATTISKE KOMEDIE

OG DENS LATINSKE BEARBEJDERE

PLAUTUS OG TERENTS.

AF

J. L. USSING.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1875.

Sammenligner man Aristofanes's Komedier med Nutidens Dramer, er Forskjellen saa stor, at man undrer sig over, at de kunne henregnes til samme Digtart; og dog nedstamme Nutidens fint gjennemførte Tegninger af Hverdagslivet i lige Linie fra hine vilde og kaade Fantasier. Om end mangt et Led i Rækken er tabt — i sin Helhed lader Udviklingsgangen sig uden Vanskelighed forfølge. Og sammenligner man atter Aristofanes med Komediens første Begyndelse, som den skildres os hos Oldtidens Forfattere, er Afstanden endnu meget større; de forholde sig til hinanden som Sommerfuglen til sin Larve.

Det er i Dionysos-Festerne, at denne første Begyndelse søges. Oplivede af Vinens Nydelse, sværtede i Ansigtet med Vinbærme, og paaklædte, som det faldt dem ind, helst saaledes, at de trodsede al Anstændighed, drog Deltagerne i disse Fester frem i kaade Optog, dansende og syngende, og gjorde Løjer med alt, hvad der mødte dem, drillende, haanende, snærtende til højre og til venstre. Ingen legemlig eller aandelig Brøst undgik dem; Angrebene rettedes lige saa vel mod et uskyldigt Uheld som imod moralsk Slethed og Modbydelighed; naar kun Slaget ramte, lo man og var glad. Af saadanne

Optog eller Kor skal Komedien være opstaaet. Tragedien var gaaet forud. Ogsaa den skal være opstaaet af Korsange til Guders og Heroers Ære. Man var faldet paa at afbryde den blot antydende eller fortællende Fremstilling af Sagnene ved Samtaler imellem de handlende Personer, og de fremstillede Scener gav atter Koret rigere Anledning til Betragtninger, Klagesange og Bønner til Guderne. Paa samme Maade afbrødes det lystige, komiske Kor ved Scener, holdte i samme Tone, skikkede til at vedligeholde og opildne den overgivne Stemning. De Personer, der skulde gjøres latterlige, fremstilledes selv handlende og talende, og Virkningen blev mangfoldig forstærket.

Latteren vækkes ikke ved, at det vrange fremstilles, som det er, ja ej engang ved en ligefrem Overdrivelse deraf; den vækkes ved Sammenligning. Med andensteds fra laante Farver afmales Gjenstanden i et nyt Lys og fremstilles i en ny Skikkelse; man gjenkjender den igjennem Forklædningen, man morer sig over, at man kan gjøre dette, og man glæder sig over den livlige, skabende Aand, der har fundet paa det. Resultatet er ofte slaaende. Fjenden kastes til Jorden, ikke myrdet, men gjort latterlig i den Grad, at han er mærket for bestandig og uskadelig for Fremtiden. Vennen angribes med mildere Vaaben; han ler selv med, naar vi le ad ham, og morer sig selv over den nye Skikkelse, hvori han fremtræder. Det er Fantasiens Tryllestav, der udretter dette. I Aristofanes er den største Komiker og den fantasirigeste Digter forenede i samme Person. Naturfilosofen hænger i Skyerne i en Kurv; de ondskabsfulde Dommere blive Gedehamser, de overmodige Athenæere med deres højt-

flyvende Planer blive Fugle og bygge deres Stad midt i Luften, o. s. v. Den hele Natur tages i Menneskets Tjeneste. Hvad Filosofen og Fysikeren søge at bevise ved anstrængt Tænkning og ved omhyggelige Experimenter: at det er de samme Kræfter, der bevæge sig i alt — det viser Digterens lette Haand med kraftige Træk, og en uforlignelig Ynde og Skjønhed er udbredt over disse dristige Sange.

Men en saadan Komedie forudsætter et lystigt Folk med et let Sind. Hos den, der er stedt i en alvorlig Kamp for sin Lykke eller Tilværelse, hos den, der føler sig trykket af Omgivelser, han ikke kan beherske, er Stemningen en anden, og giver den sig Luft i Komedien og Satiren, da mærker man, at Kilden er bleven bedsk og svovlholdig. Vi forbyde ikke Digteren at have en bestemt Mening eller Livsanskuelse; vi fordømme ej engang et Digterværk, fordi det har en bestemt Tendens; vi beundre f. Ex. Aristofanes's »Riddere«, skjønt dette Stykke næsten udelukkende er rettet imod Kleon; men vi forlange, at Digterens Billeder ej blot skulle være en Skive for hans Skud, men være gjennemlevede af ham selv. Han maa kunne lege med sin Opgave og tumle med den, som Billedhuggeren med Voxet; kun igjennem en saadan Frihed kan hans Satire udøve en frigjørende Virkning paa Tilskuerne. Det lette, barnlige Sind baade hos Digter og hos Tilskuer var Forudsætningen for den Komedie, som Grækerne kaldte den gamle, og hvis ypperste Mester Aristofanes, skjønt vi ofte kun ufuldstændig forstaa ham, dog har en Kraft til at rive os med sig, som ingen anden. Men Athens Overmod blev knækket ved den peloponnesiske Krig; Athenæernes lette Sind for-

svandt efter Nederlaget ved Ægos Potami og Stadens Besættelse af Lakedæmonierne. Den barnlige Livsanskuelse havde allerede før begyndt at give Plads for den vaagnende Reflexion, og nu var Barnets kjække Fantasi et overvundet Standpunkt. Den kaade Dreng, der pegede Fingre ad sin Kammerat og gav ham Øgenavne, er bleven en tænkénde Yngling, der vil begribe alt, og først og fremmest begribe Mennesket selv og dets Natur og Væsen. Livets forskjellige Sfærer sondres og anvises hver sin Plads. Den politiske Kamp henvises til Torvet og Folkeforsamlingen, det personlige Angreb paa Enkeltmand til Domstolene og de mange andre Lejligheder, hvor de tvende Modstandere kunne staa ene overfor hinanden; paa Theatret kræver man noget mere universelt, noget finere og mere dannet, og Komediens satiriske Angreb gaa ikke umiddelbart løs paa den enkelte bestemte Person, men paa det Slags Mennesker, hvortil han hører. De psykologiske og moralfilosofiske Studier, som vare Gjénstand for de yngres og de ældres Samtaler, gjorde sig ogsaa gjældende dér; man var ikke mere fornøjet med Fantasiens dristige Karikaturer; man vilde have Karakterer, der bar Sandsynlighedens og Virkelighedens Præg. Allerede i det 5te Aarh. f. Kr. havde en syrakusansk Digter, Sofron, skrevet Mimer, hvis Personer syntes at være grebne ud af det virkelige Liv; og naar Platon og hans Samtidige vilde fremstille deres filosofiske Undersøgelser, gjorde de det helst i Form af Samtaler mellem virkelige Personer, af hvem de da ved samme Lejlighed leverede naturtro Portrætter, fulde af Liv og Aand og Lune. Støttet paa slige Forarbejder formaar nu Digteren at skildre de forskjellige Karakterer, der

pleje at høre hjemme i de forskjellige Samfundsklasser, Stillinger og Sysler, med betegnende Træk fra det virkelige Liv. Hvor omhyggelige og omstændelige Moralfilosofernes Studier i denne Henseende vare, se vi bedst af Theofrast's Karakterskildringer. Aristoteles havde anatomeret Sjælen paa det nøjagtigste; han havde bestemt og, saa vidt Sproget tillod det, benævnt alle de forskjellige Former af Dyden og Lasten, der kom til Syne hos Menneskene. Theofrast giver et anskueligere Billede, navnlig af Lasterne, ved at samle en Mangfoldighed af enkelte Træk, hvori saadanne Karakterer pleje at vise sig, hver efter sin Ejendommelighed. Men Filosofen staar dog endnu paa det almindeliges Standpunkt; ved Exempler oplyser han de Begreber, han har opstillet, og han bekymrer sig ikke om den Mangfoldighed af individuelle Nuancer, der kan komme frem indenfor ethvert enkelt Begreb, eller de Foreninger og Blandinger af forskjellige, der findes hos den konkrete Personlighed. Dette er Digterens Opgave, der ikke skal klare Begreber, men fremstille levende Individer. For ham er selve det Materiale, hvoraf Bygningen opføres, af empirisk Art; det er de forskjellige Slags Mennesker, der bevæge sig her i Livet, hver behæftet med sine Ejendommeligheder og sine Lyder; det er de gjennemgaaende Fællestræk, der atter forme sig særlig hos de enkelte Individer. Komedien er saaledes igjennem Tidens forandrede Aandsretning og under Filosofiens Indflydelse fra en speciel personlig Satire bleven til en almindelig moralsk Satire, og fra et fantastisk Æventyr bleven et Spejlbillede af det virkelige Liv. Dette er den saakaldte nye eller yngre græske Komedie, der har sin væsentlige Styrke i Udmalingen af Karaktererne.

Karakterernes Fremtræden paa Scenen maa være knyttet til en afsluttet Handling, til en bestemt Historie, hvori de spille en Rolle. I sin alderældste Skikkelse skal Komedien have manglet al Handling; men allerede den gamle sikeliske Digter Epicharmos (c. 500 f. Kr.) skal have givet sine Komedier et bestemt Handlingsindhold; og hos Aristofanes mangler dette aldrig. Men Handlingen er hos ham rigtignok alt andet end indviklet eller kunstig sammenslynget. Historien fremstilles igjennem en Række af Scener, hvis Tal ikke bestemmes af Kompositionens indre Nødvendighed, men af det Tidsmaal, Stykket skulde udfylde; og disse Scener adskilles ved Korets Sange, eller — hvis vi ville tale med de gamle selv — Korets Sange adskilles ved de indsatte dramatiske Scener. Korets overvejende Betydning viser sig allerede deri, at det for det meste er Koret, der giver Stykket Navn (»Acharnerne«, »Ridderne«, »Skyerne«, »Hvepserne«, »Fuglene«, »Frøerne«, o. s. v.). Endnu hos Aristofanes er det ofte, som om Koret er den Person, hvorom Alting drejer sig, og Stykket ender altid med en overstadig lystig Sang og Dans, hvormed Koret forlader Skuepladsen for at holde Gilde. Og midt i Stykket, i den saakaldte Parabase, træder Koret selv frem som eneraadende, og i en Blanding af Kor og Solo, af Sang med Dans og Recitativ, vender det sig imod Tilskuerne og underholder dem med Tale om Tidens Stemninger, Begivenheder eller Personer, formanende og revsende, alt naturligvis med den lystige Satire, som er det komiske Kors Ejendommelighed. Men endnu i Aristofanes's Levetid ophørte det komiske Kor. Det, som var Komediens oprindelige Kjærne, blev borttaget, men Komedien vedblev alligevel;

og den Mester, der i sin Ungdom havde ladet Skyerne og Fuglene danse og synge paa Skuepladsen, maatte efter Sigende paa sine gamle Dage skrive en Komedie uden Kor. Hvorfor afskaffede man Koret? Man siger, det var for at spare Penge; den forarmede Stat maatte indskrænke sine Udgifter, og det var en bekostelig Sag at udruste et saadant Kor. Men dette var ikke den eneste, maaske ej engang den vigtigste Grund dertil; Tragediens Kor var jo dobbelt saa stort som Komediens, og deri gjorde man ingen Indskrænkning; man havde aabenbart tabt Interessen for det komiske Kor. Man taalte ikke mere den personlige Satire og den ligefremme Henvendelse til Publikum, der blev gjort i Parabasen. Man fandt vel ogsaa Korets vilde og usædelige Danse for raa eller i alt Fald lidet passende for fribaarne Ynglinge, og det var jo Athens egne Borgersønner, der optraadte deri, ikke lejede Gjøglere. Og hvad Sangen angik, stillede den musikalske Dannelse allerede store Fordringer, og man foretrak kunstige Musiknumre, som der skulde Virtuoser til at udføre. Korets Afskaffelse hænger aabenbart sammen med den hele Forandring i Aandsretningen, som afsluttede den »gamle« Komedie. Den »nye« søgte Erstatning for dette Tab ved at give Handlingen større Fylde og Afrunding. Digteren maa vælge et Æmne, der kan interessere hans Publikum, en Historie, hvori der er en Knude, som skal løses; og jo vanskeligere dette synes at være, desto bedre; thi Tilskueren vil ikke blot le, men ogsaa være Vidne til en interessant Histories Fremstilling, og Personerne ere ikke blot foragtelige og latterlige, men ogsaa Mennesker, der vække hans Deltagelse, tidt i høj Grad, saa at han med Spænding og Ængstelse

venter paa Handlingens Udfald og ofte betages af Rørelse, naar det gode sejrer. Grækernes nye Komedie bliver undertiden et Lystspil i moderne Betydning.

Handlingen maa lige saa vel som Karaktererne afspejle Tiden. Den kan ikke mere hentes fra det offentlige Liv og de politiske Forhold; den maa søges i Privatlivet og dets Forviklinger, fra Forholdene imellem Forældre og Børn, mellem Herrer og Slaver, mellem Mand og Kvinde. Navnlig i dette sidste Forhold fandt den nyere Komedies Digtere en uudtømmelig Guldgrube. Her var en mægtig Kraft, der kunde beherske sine Omgivelser, en Følelse, der kunde vække vor Sympathi, og efter Personernes og Vilkaarenes Forskjel en rig Mangfoldighed. Elskov er ingen Opfindelse af den nyere Komedie — for ikke at tale om de lyriske Digteres Sange, behøve vi kun at henvise til Sofokles's »Antigone«, hvor Hæmon dræber sig selv af Fortvivlelse over sin Elskedes Død —, men denne Følelse traadte forholdsvis mindre frem i den ældre Tid. Ægteskabet sluttedes ved Aftale imellem Forældrene, uden forudgaaende Bekjendtskab imellem Brud og Brudgom. Før Ægteskabet var den unge Pige indesluttet i Hjemmets Bur, og kun en sjælden Gang, i religiøse Festoptog, fik hun Lov til at vise sin Skjønhed; den unge Mand holdtes strængt under Lovens og de ældres Tugt, og selv efter at de større Forhold og den vaagnende Dannelse havde løsnet disse Baand, var det, som det syntes, mere den fremvoxende Tankes Problemer, der sysselsatte Ynglingens Sjæl, og han søgte mere Venskab med andre Mænd, med hvem han kunde udvexle sine Tanker, end kvindelig Omgang. At Platon kjendte Eros, og kjendte ham grundig, det vide vi blandt andet

af hans »Symposion«; men hverken hos ham eller Xenofon finde vi nogen Skildring af en elsket Kvinde. Den unge Mø maa ikke omtales, og hos Hustruen er det Forstand og Sædelighed og ikke Kjærlighed, man berømmer. Skal der tales om Elskovs Flamme, maa det ikke være i Hjemmets Helligdom, men i friere Forhold. Frie Kvinder, der ved deres Skjønhed og Livlighed samlede Elskere omkring sig, havde der vel ogsaa været før; men efter at Athen var blevet Hellas's første Stad og Kulturens Hovedsæde, tiltog deres Antal og deres Betydning stadig. Sofistikken skabte ogsaa dannede og aandrige Hetærer, og Billedkunstens Udvikling til stedse større Skjønhed og større Sanselighed gjorde Kvindeskjønheden til en Gjenstand for Studium og undertiden endog for Tilbedelse. Paa den Tid, da den nye Komedie blomstrede, Alexander den store's og hans Efterfølgeres Tid, havde det offentlige Liv i Athen lidet eller intet at betyde, og selv den filosofiske Tankeudvikling havde tabt Nyhedens Interesse, efter at Filosofiens første Hovedsætninger vare blevne alles Eje; man trak sig tilbage til Privatlivet og til Livets Nydelse. Da kom Hetærelivet til at spille en Hovedrolle. Athen var saa fuldt af disse skjønne Kvinder, at det næsten var et Særsyn, naar en ung Mand ikke blev fangen af en af dem. Forældre og Formyndere søgte at holde igjen; den i mange Aar opsparede Formue maatte ikke sættes over Styr paa en saa letsindig Maade. Men den forelskede Yngling søgte at skuffe deres Agtpaagivenhed og fandt altid villige Hjælpere i Slaverne. De udenforstaaende havde for det meste mere Sympathi med Sønnen end med Faderen, og vare Slavernes Rænker snildt opspundne, morede man sig hjærtelig

derover. Faderen ser ikke andet Middel til at frelse sin Søn fra Afgrunden, end at faa ham gift; men han vil ikke giftes med den ubekjendte, der udses til ham, da han er forelsket i en anden Kvinde. Og undertiden maa vi give ham Medhold i hans Modstand. Det er ikke altid et fortabt og hjærteløst Fruentimmer, han er forelsket i; det kan være en ung Pige, der aldrig før har staaet i Elskovsforhold til nogen anden, og som gjengjælder hans lidenskabelige Kjærlighed med en lignende Varme, en Kvinde, som han maatte ønske at leve hele Livet sammen med. Der er i Virkeligheden intet i Vejen for en ægteskabelig Forbindelse imellem dem, uden deres forskjellige Kaar; han er Søn af en anset attisk Borgerfamilie; hun er Slavinde, eller om hun er fri, er hun fremmed og af ukjendt Herkomst, et udsat eller et bortstjaalet Barn, som er optaget af Folk, hvem hun ikke hørte til, eller kjøbt af et af disse Afskum, der levede af Menneskehedens Nedværdigelse. Dette er et af de Æmner, som den »nye« Komedie helst vælger. Vi se da altid Forsynet tage sig af den forladte Stakkel. Hendes Herkomst bliver opdaget og bevist enten ved paalidelige Vidner eller ved det Amulet-Halsbaand, som Moderen i sin Tid, da hun blev nødt til at udsætte sit Barn, medgav det som Værn imod ondt, som Trøst i Nøden og vel ogsaa som et muligt Gjenkjendelsesmiddel, hvis Tiderne maatte føre sligt med sig. Det erkjendes, at den unge Pige er lige saa god og ægte Borgerinde, som hendes Elsker er Borger; hun gjenoptages med Jubel i sin Families Skjød, og Ægteskabet fejres til alles Tilfredsstillelse.

Men lige saa ofte er det Elskovsforhold, Komedien skildrer, af den allerletteste og letfærdigste Art, og vi føres ind i Kredse, hvor Selskabet er alt andet end godt; kun den overgivne Lystighed forsoner med Raaheden; thi Lasten fremstilles i et saa komisk Lys, at Modbydeligheden overvindes af Latteren. Her føler man, at den nye Komedie nedstammer fra den gamle. Latteren er et væsentligt Moment i den; mange Stykker ere beregnede paa Latter fra først til sidst, og selv hvor Hovedæmnet er alvorligt og rørende, indføres altid enkelte komiske Scener og komiske Bipersoner. Man kan more sig over alle Personerne, over den letsindige Yngling, over den kokette og havesyge Hetære, over den paaholdne Fader, der endnu paa sine gamle Dage er lige saa letfærdig som Sønnen, over den kjedelige, arrige Matrone, som Manden kun har ægtet for Pengenes Skyld; men det er dog nærmest andre Personer, i hvem det komiske Element egentlig træder frem. Vi finde det i Slaverne, der, naar undtages nogle faa Exempler paa skikkelige og retskafne Tjenere, skildres som en Klasse Væsener uden al Moralitet, uden Hjærte, men ikke uden Hoved, forslagne til alle Slags Rænker og Pudser og aldeles ubekymrede for den Straf, der venter dem efter Opdagelsen, frække og uforskammede, men altid lystige, aldrig i Stand til at udtrykke sig alvorlig eller naturlig, men kun igjennem Løjer og Brandere, helst opstillede saa gaadefuldt, at man maa have en Forklaring for at forstaa dem. Vi finde fremdeles det komiske Element i Snyltegjæsten, denne fattige Usling, som har sat over Styr alt, hvad han ejede, og ikke gider arbejde for at fortjene noget, men søger at gjøre sin Lykke hos Byens velhavende

Ungdom, der gjerne ser en Spasmager ved sine Gilder. Vittigheden er hans Brødstudium, men hans Aare er ikke altid rig, og han maa tidt nøjes med at more Folk paa sin egen Bekostning ved at tale om sin egen Sult eller utilfredsstillede Lækkermundethed. Enhver Haan og Overlast finder han sig i, naar han blot med det samme faar et rigeligt og lækkert Maaltid. Endelig finde vi det i den storpralende Soldat. Allerede 400 Aar f. Kr. vare Lejetropper i Brug i Grækenland, og i de følgende to Aarhundreder anvendtes de stedse hyppigere og i større Antal. Mange unge Mænd forlod deres Fædreland for at gjøre Krigstjeneste hos fremmede, lokkede ved den rigelige Sold og den endnu mere fristende Udsigt til Bytte i Krigen; og efter Hjemkomsten pralede de af Bedrifter, som enhver kunde vide de aldrig havde udført. Især var dette Tilfældet med Officererne, der undertiden kun havde drevet en indbringende Hververforretning uden selv nogensinde at se en Valplads, men som lige fuldt vilde gjælde for store Helte og mente ved deres Rigdomme at kunne blænde Øjnene paa Folk. Dem finde vi tidt i Hetærernes Selskab, hvor deres Penge gjøre dem til farlige Rivaler for de unge Elskere. Digterne have deres Glæde af at gjøre disse storpralende Kujoner latterlige og lade dem blive trukne op; og Komikken er saa kraftig, at ogsaa vi le af Hjærtens Lyst. Med lige saa skarpe, men for os i det mindste ikke saa morsomme Vaaben angribes den pengegriske Aagerkarl og den modbydelige Bordelvært. Navnlig af denne sidste leveres der ofte mesterlige Skildringer, der unægtelig snarere ere væmmelige end lattervækkende; men disse kraftige Skygger bidrage ikke lidet til Billedets Totalvirkning.

Men hvad enten det er foragtelige og latterlige, eller det er smukke og rørende Karakterer, der fremstilles, finde vi en fast Haand og en bestemt Tegning. Ingen Følelse eller Tanke antydes uden at udtales, og den udtales tydelig og slaaende. Dette er jo ogsaa Kunstens Opgave. Det matte, ubestemte, utydelige finde vi os i i den daglige Tale; men Kunsten maa være klar i sig selv og klar for andre; den taaler intet mat og overflødigt, intet kantet og ufuldendt; enhver Tanke, der fremsiges fra Scenen, maa være saaledes formet, at Tilskueren kan huske den og have sin Glæde af at gjentage den. De gamle Komedier vare berømte for deres Sentenser. Det er dette Fortrin, der er Skyld i, at en saa stor Mængde Vers af Menander ere bevarede; og endnu 300 Aar senere gjorde den romerske Mimedigter Syrus Lykke ved sine Sentenser. Det er naturligvis kun igjennem Verset, at denne Fuldendthed i Formen opnaas. De gamles Dramer vare altid versificerede. Selv den jævneste Fortælling, den roligste Samtale deklameredes i velklingende sexføddede Iamber; men blev Stemningen mere pathetisk, Scenen mere livlig, saa gik Deklamationen over til Sang eller Recitativ, ledsaget af Musik-Accompagnement. En stor Del af disse Komedier lignede mere en italiensk *Opera buffa* end et fransk versificeret Drama, og vil man tænke sig dem opførte, da maa man tænke sig et Spil som de italienske Komikeres. Oldtidens komiske Maske forudsætter en lige saa kraftig Gestikulation og et Foredrag, der helt igjennem er pointeret og beregnet paa at vække Latter.

Den yngre Komedie, som vi her have søgt at karakterisere, naaede sit Højdepunkt i den nærmeste Tid efter

Alexander den store's Død. Menander var født Aar 342 f. Kr.; han opførte sit første Stykke allerede 322 og døde 291. Filemon, født i Soli i Cilicien, var lidt ældre end Menander, men overlevede ham efter Sigende 30 Aar. Omkring disse to store Mestre grupperede sig en hel Del andre, hvis Stykker ogsaa gjorde Lykke, men som dog ikke naaede hines Berømmelse: Filippides, Difilos, Apollodoros fra Gela, Apollodoros fra Karystos, Demofilos, Posidippos. Den sidstnævnte Digter er os bekjendt fra den siddende Statue i det vatikanske Museum; men saa interessant denne Figur end er, dvæler enhver Besøger dog hellere ved den lige overfor siddende Statue af Menander med det fine, aandrige Udtryk og den overlegne Sikkerhed i Blikket, som viser en Mand, der er skabt til Komedieskriver.

Baade Menander og Filemon vare meget frugtbare; den første skal have skrevet 80, den anden 130 Stykker, og en stor Mængde Brudstykker af dem ere bevarede igjennem Citater hos andre Forfattere. Medens det undertiden hændte, at Filemon gjorde mere Lykke ved den første Opførelse, gjaldt Menander uden Spørgsmaal iblandt alle dannede og for hele Eftertiden som den første Mester. Begge Forfatteres Fragmenter vise et fuldendt, let flydende og skjønt Sprog, ofte fine og vittige Iagttagelser, ofte skjønne og sindrige, men uden al Affektation udtalte Tanker. Men det forstaar sig, slige Smaastumper ere ikke nok til at give en virkelig Forestilling om disse Forfattere. Fyldigere bliver Billedet, naar vi betragte de latinske Stykker, der ere bearbejdede efter dem. Plautus's »Bacchides« antages ikke uden Grund for at hidrøre fra Menander, og efter sikre Vidnesbyrd er dette

Tilfældet med Terents's »Andria«, »Eunuchus«, »Heautontimorumenos« og »Adelphi«. Men vi maa her strax gjøre opmærksom paa, at Terents, skjønt han holdt sig nær til sine Originaler, dog ikke leverede ligefremme Oversættelser af dem. Han brugte, ligesom hans Forgængere, af og til at laane Scener fra ét Stykke og sætte dem ind i et andet — som i »Eunuchus« —, eller han sammenarbejdede endog to Stykker af lignende Indhold til ét — som i »Andria« —. Der var dem, der bebrejdede ham dette og kaldte det en Sammenjasken *(contaminatio)*, og det er ikke usandsynligt, at Stykkets Plan og Økonomi virkelig har lidt noget derved, skjønt det vistnok er en Illusion, naar nyere Kritikere mene selv at kunne opdage saadanne uensartede Elementer, hvor ingen antik Tradition leder dem. Bearbejdelser efter Filemon have vi i Plautus's »Mercator« og »Trinummus«. Skulde vi gaa herefter, maatte vi sætte ham langt under Menander, thi disse to Stykker kunne ingenlunde maale sig med de nysanførte menandriske. Men hvem véd, hvor mange andre af Plautus's Stykker der skriver sig fra den samme Forfatter? Ved de allerfleste mangle vi enhver Angivelse. Skulde Filemon dømmes efter »Mercator« og »Trinummus« alene, kunde vi fristes til at sætte ham under andre Digtere, som Oldtiden agtede ringere, men hvis Navne dén lunefulde Tradition har bevaret som Originalforfattere til andre latinske Komedier. »Casina« og »Rudens« ere Bearbejdelser efter Difilos, »Formio« efter Apollodoros, og »Asinaria« efter den ellers aldeles ukjendte Demofilos.

De, der have kjendt Menanders og hans Samtidiges Komedier, ere enige om at henregne dem til den græske Aands ypperste Frembringelser; Menander stille vi som

en klassisk Kunstner ved Siden af Sofokles og Praxiteles. Men denne glimrende Fremtoning, det vigtigste Mellemled imellem den primitive, aristofaniske Komedie og vor Tids Lystspil, er tabt, og vi kjende den væsentlig kun igjennem de latinske Forfatteres Efterligning og Gjengivelse. Det er altid en mislig Sag at bedømme et Kunstværk efter en Kopi; men dobbelt misligt bliver det, naar den tabte Original er et Foster af en fint dannet Aand, beregnet paa at fremstilles for et i høj Grad udviklet og æsthetisk dannet Publikum, og vi paa den anden Side ikke have en tro Gjengivelse, men en meget vilkaarlig og ofte skjødesløs Bearbejdelse, foretagen af en lidet dannet Haand og for et endnu mindre dannet Publikum, et Publikum, der har set meget lidt af virkelig Kunst, der sætter lige saa megen Pris paa de plumpeste »Kjældermænd« som paa de fineste Vittigheder, og ofte foretrækker de mest burleske Løjer for en smukt gjennemført Karakterskildring. Saadant er Forholdet imellem den nyere græske Komedie og den gamle romerske *Comœdia palliata*, eller den græsk-klædte, som man plejede at kalde den til Forskjel fra den senere Tids, da man valgte national-romerske Æmner og Personerne optraadte i romersk Dragt *(Fabula togata)*. Og dog føle vi igjennem disse Efterligninger den græske Originals Aand og Liv, og Menander og Filemon ere ikke længere tomme Navne for os.

Det var efter den første puniske Krigs Slutning, at Romerne begyndte paa at tilegne sig Grækernes Drama. Man havde set disse henrivende Forestillinger i de græske Stæder. Den mægtige Sejrherre havde Krav paa ogsaa at komme i Besiddelse af de Nydelser, hvori de

overvundne plejede at se Livets Herlighed; Herskeren maatte ikke staa fattig og tom lige overfor de rige Undersaatter. Saaledes begyndte man ogsaa at forherlige de romerske Fester ved Tragedier og Komedier, og da først Begyndelsen var gjort, steg Forestillingernes Tal Aar for Aar. I Tragedien beundrede man et storartet og glimrende Skuespil, ved Komedien lo man og morede sig af Hjærtens Lyst. Der var sikkert en Del af Publikum, som foretrak det sidste; vist er det: denne Opgave kunde Romerne, i det mindste i Begyndelsen, bedre magte. Her følte Digteren sig mere fri; her vovede han at tale den daglige Tales Sprog og at sige alt, hvad der faldt ham ind, naar han blot kunde faa Publikum til at le. Derfor finde vi allerede paa den anden puniske Krigs Tid to dygtige komiske Digtere, om hvis Forestillinger Romerne flokkede sig for at forlyste sig efter Stridens Angst og Møje og slaa sig løs i Sejrens Glæde — Nævius og Plautus, af hvilke den første skal være død Aar 204 f. Kr., den sidste levede og virkede endnu 16 Aar ind i det næste Aarhundrede. Saa talentfulde disse Digtere vare, saa uudtømmelige de vare paa Indfald i det enkelte, saa vovede de dog ikke at skabe noget helt nyt; Helheden laante de fra Grækerne, men de omdannede de græske Stykker efter Behag, og udelod og tilsatte, hvad de vilde. Men efterhaanden som man blev mere bekjendt med disse græske Stykker, fik man mere og mere Øjnene op for deres Fortrin i Karakterskildring, Komposition og Tankedybde, og man fandt, at den latinske Bearbejder gjorde bedst i ikke at fjærne sig for langt fra Originalen. Cæcilius († 168) udmærkede sig ved sindrig Komposition og ved alvorlige Tanker, men han var tung og knudret; de

Brudstykker, vi have af ham, berettige os til at sige dette om hans Stil; det samme har sikkert ogsaa gjældt om Tanken og Anlægget. Terents († 159) er langt finere og mere afrundet. Hans Stil gjaldt for klassisk; han holdt sig nærmere til de græske Forbilleder end nogen af hans Forgængere; han ansaa det for en større Ære at omplante gode græske Stykker i romersk Jord, end at prøve paa at være original, og han roser sig undertiden af at have leveret en ordret Oversættelse. Dette yndede de dannede, der kjendte Originalerne og forstod at vurdere dem, og selv det store Publikum fulgte villig med, hver Gang det lykkedes Digteren at skabe noget virkelig fuldendt. Naaede han derimod ikke dette; kunde det mærkes, at han ikke var ganske fri i sin Bevægelse og manglede Lunet — saa forblev Publikum koldt; den blotte Finhed i den psykologiske Skildring eller i Kompositionen var ikke nok til at fængsle det. Under disse Omstændigheder skulde der et stort Geni til at holde Komedien oppe, men efter Terents opstod der ikke mere nogen betydelig Mester i denne Art. Det blev vanskeligt at skaffe brugbare nye Stykker til de allerede ikke ganske faa Fester, der holdtes, især da de bedste græske Stykker for længe siden vare benyttede. Da begyndte man at gjentage ældre latinske Komedier, navnlig Plautus's, hvis Morsomhed man havde hørt berømme af de gamle, der havde set dem, men som faa eller ingen kjendte; thi de vare endnu ikke udgivne som Gjenstand for Læsning; de fandtes kun hos de Skuespillertrupper, der tidligere havde opført dem. Nu kom Plautus atter til at spille en Rolle paa den romerske Scene, og under hans Navn straalede den græske Komedie

endnu en Gang, inden den fortrængtes af de nationalromerske Togater, af Atellanerne og Mimerne; og selv efter den Tid bleve endnu af og til hans Stykker opførte som klassiske Værker, og de dannede læste dem og overleverede dem til Nutiden, der i dem har fundet en uudtømmelig Guldmine.

Titus Maccius Plautus — tidligere kaldte man ham Markus Attius Plautus — blev født omtrent i Midten af det 2det Aarh. f. Kr. i den lille By Sarsina i Umbrien. Han skal have begyndt Livet som Skuespiller eller vel endog som Medhjælper for Skuespillere. Da han havde tjent en Smule Penge derved, gav han sig til at spekulere i Handel, men tabte alt og maatte for at friste Livet tage Tjeneste som Daglejer i en Mølle. Under det ensformige Arbejde, medens han drejede Møllen eller drev Æslet, der drejede den, færdedes hans Aand i de gamle Theaterminder, og han udarbejdede Stykker, som det lykkedes ham at faa opført. De gjorde Lykke, og han blev i Stand til at forlade Møllen og leve udelukkende for sit Digterkald. Han var en meget frugtbar Forfatter. Hvor mange Stykker han har skrevet, véd man ikke; thi de blev først samlede og udgivne længe efter hans Død. Et hundrede og tredive Stykker gik under hans Navn, men mange af dem vare med Urette tilskrevne ham. De lærde Romere anstrængte deres kritiske Øje for at opdage, hvilke der var de ægte; men der var stor Uenighed imellem dem; M. Varro (f. 116, † 27) fandt kun 21, om hvis Ægthed alle vare enige. Da nu ogsaa han tog fat paa Spørgsmaalet om Plautus's Forfattervirksomhed, opstillede han disse 21 som Udgangspunkt og undersøgte, hvorvidt den samme Digteraand og Digter-

ejendommelighed viste sig i de andre, eller ikke. Vi kjende ikke Resultaterne af hans Granskning, og Tabet er maaske ikke stort, thi Gjennemførelsen har næppe svaret til den korrekte Begyndelse; vi vide kun, at man senere holdt sig til Udgangspunktet alene. De 21 Stykker tvivlede ingen mere om, men det blev ogsaa de eneste, der bleve betragtede som Plautus's og overleverede Efterverdenen som hans samlede Arbejder. Det er denne Samling, der er kommen til os, men rigtignok med betydelige Huller og det sidste Stykke helt tabt. Det er saaledes kun en Ruin, vi have tilbage, og des værre ej engang en Ruin af den ægte Plautus, men af den Plautus, som efter Forfatterens Død blev opført paa ny af Skuespillere, hvem det ikke var om at gjøre at give en fuldtro Fremstilling af den berømte Forfatters Arbejde, men kun at more Publikum og gjøre Lykke, saa at det vilde være underligt, om de ikke af og til skulde have udeladt noget, de ikke syntes om, eller tilføjet noget, de troede kunde vække Latter. De fleste af Prologerne ere tilføjede af dem, men der er tydelige Spor af, at de ikke have indskrænket sig dertil.

Det er altsaa ingen ganske let Sag at fælde en paalidelig Dom om denne Forfatters digteriske Fortjeneste, saa meget mere, som de gamles Domme i denne Henseende ere indbyrdes uoverensstemmende. Hans Samtid og det nærmest følgende Aarhundrede satte ham højt. Stilisterne roste hans Sprog, og en af de største Autoriteter udtalte, at hvis Muserne havde talt Latin, vilde de have talt som Plautus. Cicero roste hans fine Vittighed og Lune i Modsætning til den Raahed, der fandtes andensteds; men den store Smagsdommer Horats siger, det

var hartad taabeligt, naar Forfædrene roste Plautus's Vers og hans Vittigheder; ligesom han ogsaa dadler hans Karakterskildringer som overdrevne og usammenhængende. Vi maa vistnok give Horats Ret i, at der findes knudrede Vers hos Plautus; men naar man ikke vil forlange af Plautus, at han skulde følge Horats's metriske og prosodiske Regler, men vil tillade ham at følge dem, der vare gjældende paa hans Tid, maa man indrømme, at hans Versifikation i det hele er god, til Dels endog fortrinlig. De sexføddede Iamber staa Prosaen saa nær, at her ikke stilles store Fordringer; men de ere i Almindelighed ret flydende. Dette Versemaal indtager imidlertid hos Plautus en meget mindre Plads end hos hans græske Forgængere og hans romerske Efterfølgere, ofte ikke en Fjerdedel af Stykket; de tre Fjerdedele ere i Almindelighed Recitativ og Sang; det er syvføddede Trochæer og Iamber, iambiske og trochæiske Rækker, kretiske og bacchiske Vers o. s. v., og største Delen af disse ere i høj Grad velklingende og harmoniske. Det er egentlig kun Anapæsterne og de mere sammensatte Versformer, hvori man ofte har ondt ved at opdage Rhythmen; men det maa indrømmes, at vi kjende hverken Digterens Udtale af Sproget eller den Musik, der ledsagede disse Vers; og det er højst sandsynligt, at de have taget sig anderledes ud for de oprindelige Tilhørere, end vi ere i Stand til at tænke os. Vi ville ogsaa give Horats Ret i, at der findes daarlige Vittigheder og flove Kjældermænd hos Plautus; men vi finde disse næsten altid lagte i Munden paa Personer, til hvem de fuldstændig passe: Slaver, Snyltegjæster, o. l. De blive derved et fortræffeligt Middel til Karakteristikken, og de ere næsten altid saa overraskende, at vi trods deres Flovhed

ikke kunne bare os for at le ad dem. Horats's Dom viser kun — hvad der jo overhovedet fremgaar af hans hele Forfattervirksomhed —, at den egentlige Komik var ham fremmed. Vi give Cicero Ret i, at Plautus er i Besiddelse af ægte Vittighed; og han er efter vor Mening en af de største Komikere, der have levet. Og hvad Karakterskildringerne angaar, da nægte vi ikke, at man kan finde Exempler paa, at en Karakter ikke er strængt holdt, og at der stundom gjøres Brud paa Konsekvensen, naar det gjælder om at faa anbragt et morsomt Indfald; men disse smaa Afbrydelser afficere ikke Helheden. Hvor klart og bestemt staa ikke Plautus's Personer! hvor kraftig ere de ikke tegnede! og det ikke blot de komiske og latterlige Karakterer (Slaverne, de gamle, Snyltegjæsterne, Bordelværterne, o. s. v.), men ogsaa de alvorlige. Hvor sand og rørende er ikke i „Amphitruo“ den stakkels mishandlede og miskjendte Hustru baade i sin retfærdige Vrede og atter i sin Forsonlighed, saa snart hun faar en Undskyldning; den trofaste, opofrende Slave i „Captivi“, der frelser sin Herre ved at stille sig selv i hans Sted; den uskyldige unge Elsker i „Curculio“; den oprigtige Elskerinde i „Cistellaria“ ved Siden af hendes Veninde, Hetæren, og dennes afskyelige Moder; og endelig de trofaste unge Hustruer i „Stichus“! Hvor elskværdige ere ikke den unge Hetære i „Mostellaria“ og hendes Elsker, hvis Samvittighed, hver Gang han er ene, fortæller ham, at han er en letfærdig Fugl! hvor fortræffelig er ikke den gemytlige gamle Ven i „Miles gloriosus“!

Endnu ét er der, hvorfor man havde rost Plautus, til Horats's store Forargelse. Man havde sagt, at han

»ilede, havde Hastværk, ligesom den sikuliske Digter Epicharm«. Vi kjende ikke denne gamle Mester; men i Plautus se vi, at der er et Liv, en Flugt, som næppe hos nogen anden Forfatter. Han river os uimodstaaelig med. Selv naar hans Veltalenhed udgyder sig i en overstrømmende Ordrigdom, kommer alt saa naturligt, næsten saa nødvendigt, at vi ikke stødes derover. Her maa man naturligvis se bort fra enkelte uægte Tilsætninger i Texten, hvor de ældre og mere ejendommelige Udtryk ere ombyttede med mere almindelige og gængse; man ser strax, at disse Omskrivninger ikke have været bestemte til at foredrages sammen med de ægte plautinske Vers, men til at træde i Stedet for dem. Naar saadanne Pletter ere fjærnede, viser Plautus i sin Stil og sit Replikskifte en klassisk Fuldendthed og en Flugt, hvor Læseren aldrig kommer til Hvile men bestandig holdes i Aande; dette Hastværk er virkelig et Fortrin. Plautus's og Terents's Komedier vare ikke, som man i Almindelighed tror, inddelte i Akter; den Inddeling i 5 Akter, der findes i Udgaverne, er en moderne Forvanskning; Spillet fortsattes uden Afbrydelse til Stykkets Ende. Det gik Slag i Slag, den ene Scene efter den anden, ligesom hos Shakspeare; og saare sjælden, naar det var nødvendigt at vise, at der hengik nogen Tid imellem en Scene og den næste, navnlig naar de samme Personer, som havde forladt Skuepladsen, skulde træde frem igjen i den følgende Scene, maatte den Fløjtespiller, hvis Toner stadig ledsagede Sangen og Recitativet, spille en lille Solo for at underholde Publikum. Saadanne enkelte korte Mellemakter hindre ikke, at disse Stykker i Virkeligheden ere Enakts-

stykker; og den uafbrudte, livlige Fortsættelse er et væsentligt Karaktertræk ved dem.

Men Plautus er gammeldags, ja han er mere end det; han er gammel. Det er den ældste latinske Forfatter, vi have. Det forstaar sig, at han talte sin egen Tids Sprog; det er vor Sag at gjøre os fortrolige dermed. At Sproget endnu ikke havde den Bøjelighed, Stilen ikke den grammatiske og rhetoriske Korrekthed, som den senere fik, er ikke hans Brøde; saa meget mere maa vi beundre, hvad han har præsteret. Man bør heller ikke kalde ham smagløs, fordi han ikke er upaavirket af sin Tids Smag. Man yndede dengang meget at lade to eller flere paa hinanden følgende Ord begynde med den samme eller lignende Stavelser, ja man gjentog endog ofte det samme Ord i forskjellige Former. Plautus gjør ogsaa ofte dette, f. Ex. i „Captivi", 767: *Ita hic me amœnitate amœna amœnus oneravit dies* (»Saadan med yndig Yndighed en yndig Dag har fyldt mig«). Nu til Dags vilde ingen skrive sligt, uden maaske for Løjer; men Plautus's Samtidige fandt, at det var smukt. Der er maaske ogsaa i vor Stil og Udtryksmaade Ting, som vi finde smukke, men som efter 2000 Aars Forløb ville kaldes smagløse. Hvo véd, om ikke en saadan Dom vil træffe vore Rim?

Et andet gammeldags Træk, som de senere Digtere vragede, møder os i Navnene paa Stykkerne. En stor Del af dem ende paa *aria;* det er en Adjektivform, hvortil underforstaas *fabula* (Stykke), og den betegner et Stykke, der handler om en bestemt Ting; saaledes „Aulularia" (Pottestykket), der drejer sig om en i en Potte nedgraven Skat, som bliver funden, — „Asinaria" (Æselstykket), om de Penge, der kom ind ved Salget af nogle Æsler, — „Mo-

stellaria“ (Spøgelsestykket), „Cistellaria“ (Æskestykket), „Vidularia“ (Ranselstykket), o. s. v.

Vanskelighederne ved at sætte sig ind i denne Forfatter og bedømme ham rigtig vilde næppe være større end ved mange andre af Oldtidens Forfattere, naar blot Vejen var tilbørlig banet ved en tilfredsstillende kritisk og exegetisk Behandling; men i denne Henseende staar endnu en Del tilbage at gjøre. En naturlig Følge heraf er, at ogsaa Oversættelserne lade meget tilbage at ønske. Især er dette Tilfældet, hvor man har prøvet paa at benytte de gamle Versemaal, idet man da ofte for at opnaa en tilsyneladende større Lighed med Originalen har opofret det vigtigste: den kraftige Komik og det naturlige og letforstaaelige Udtryk. Men dog vil det lønne sig at gjøre Bekjendtskab med Plautus selv igjennem Oversættelser. Det gaar med ham som med Oldtidens Templer og Statuer: mishandlede, som de ere, af Tidens Tand, tale de dog endnu, selv i Afbildninger, mægtig til os.

I den Samling af Plautus's Stykker, vi besidde, ere Komedierne ordnede alfabetisk efter Navnenes Begyndelsesbogstaver; en kronologisk Orden lader sig ikke opstille. Det er en broget Samling, der viser stor Aandslivlighed og Mangfoldighed ikke blot i de benyttede Originaler, men ogsaa hos den latinske Bearbejder. Den indeholder en saadan Rigdom af fortræffelige komiske Motiver, at der næppe er et eneste Stykke, uden det er blevet omarbejdet og benyttet — snart helt, snart delvis — af nyere Digtere i Italien, Spanien, Frankrig, England, Tyskland, Danmark o. s. v. lige indtil forrige Aarhundrede. Skjønt Æmnerne slet ikke passede i Nutiden, og Forholdene, navnlig ved Slaveriets Afskaffelse,

vare aldeles forandrede, kunde man dog ikke modstaa Fristelsen til at øse af denne rige Kilde; men det maa indrømmes, at den Omdannelse og Tillempning af Omstændighederne, som var nødvendig, næsten altid havde en skadelig Indflydelse.

Det første Stykke i Rækken, „*Amphitruo*“, behandler et for en Komedie ualmindeligt Æmne, men dette er behandlet saaledes, at der i Virkeligheden ikke er mindste Forskjel paa denne og de andre Komedier. Prologen, der vistnok ikke er af Plautus, morer sig med at gjøre opmærksom paa det usædvanlige Forhold, at det ikke er det daglige Livs Mennesker, men Guder og Helte, der træde op her ligesom i Tragedien, saa at det paa en Maade bliver en Blanding af Tragedie og Komedie; men det er en Misforstaaelse, naar man derfor har villet henregne dette Stykke til en anden Art end de andre, en Art, som man har kaldt Tragikomedie. Æmnet er det gamle Sagn om Herkules's Fødsel, hvorefter denne vældige Helts virkelige Fader ikke var Amfitryon, men Juppiter, der under Amfitryon's Fraværelse havde paataget sig hans Skikkelse. Komikeren lader nu den virkelige Amfitryon komme hjem, medens den falske endnu er til Stede. Han sender sin Slave, Sosia, i Forvejen, og denne træffer Merkurius, der har paataget sig hans Skikkelse og holder Vagt udenfor Huset, medens Juppiter er der inde. Merkurius paastaar, han er Sosia, og jager den virkelige Sosia bort med onde Ord og med Hug, saa han kommer tilbage til sin Herre forfærdet over at have set og faaet Prygl af sit eget Jeg, og ikke sikker paa, hvem af de to der er den rette Sosia. Amfitryon bliver ærgerlig over Slavens urimelige Fortælling; men snart kommer Raden til ham selv. Hans elskede

Hustru byder ham ikke velkommen hjem, da hun mener at have gjort det allerede én Gang. Under det derpaa følgende Ordskifte gaar det op for ham, at han har en Medbejler. Han bliver rasende, vil skilles fra sin Hustru og hævne sig paa Forføreren; men et Sammenstød med denne selv, der paastaar, at han er den ægte Amfitryon og den anden en Bedrager, ender med Spot og Skade over den ulykkelige Mand. Under Tordenbrag fødes Tvillingerne, og Juppiter træder frem i egen Person og oplyser Amfitryon om, at det er den højeste Gud, der har været hans Medbejler, at hans Hustru altsaa er uskyldig, og han selv ikke vanæret. Den komiske Virkning beror paa Forvexlingen af de to Herrer og de to Tjenere, der ikke ere til at kjende fra hinanden, i Fortvivlelsen paa den ene Side, og paa den anden den kolde Overlegenhed, der gjør Løjer med hin; navnlig Sosia er en fortræffelig Figur. Mangen Læser kjender uden Tvivl Molière's Bearbejdelse »Amphitryon«; saa morsomt dette Stykke er, saa staar det dog baade i komisk Kraft og i Fuldendthed langt tilbage for sin Original.

Paa en lignende Forvexling er et andet af Plautus's berømte Stykker, „*Menæchmi*“, bygget. Det handler om to Tvillingbrødre, af hvilke den ene som Barn er bleven stjaalen bort og bragt til en langt bortliggende Stad. Dér er han i Tidens Løb bleven en bosat og velhavende Mand. Men den anden Broder, der har maattet antage den tabte Tvillings Navn, Menæchmus, kan ikke glemme Tabet, og efter at han er bleven voxen, rejser han hele Verden rundt for at finde sin Broder. Langt om længe kommer han endelig til den By, hvor han er. Den store Lighed imellem Tvillingbrødrene, som gjør, at

ingen kan kjende dem fra hinanden, hverken Konen, Elskerinden, Svigerfaderen, Snyltegjæsten eller Slaverne, afstedkommer de største Forvirringer og Ubehageligheder for dem begge og medfører til sidst Opdagelsen og Gjenforeningen af de i saa mange Aar adskilte Brødre. — Man beundrer Forfatterens uudtømmelige Opfindsomhed i Forviklinger, den ene morsommere end den anden. Der er maaske heller ikke noget af alle Plautus's Stykker, der saa ofte er blevet bearbejdet af de nyere. Den bekjendteste Bearbejdelse er vel Shakspeare's »Comedy of errors« (Tvillingerne).

Et af de hyppigste og mest yndede Æmner i disse Komedier er de listige Slavers Rænker og Paafund for at skaffe den unge Herre de Penge, han behøver til at komme i Besiddelse af sin Elskede; og det er for det meste Elskerens Fader, som Pengene skulle narres fra. I „*Pseudolus*" er der aaben Krig imellem den gamle Herre og den fiffige Slave, hvis Navn Stykket bærer. Den gamle véd, at Slaven vil bestjæle ham, og lover ham, han skal faa en lang Næse; Pseudolus forsikrer til Gjengjæld, at han inden Aften skal have besørget alt; men den gamle er saa vis i sin Sag, at han lover ham en anselig Sum Penge oven i Kjøbet, hvis han virkelig kan naa det. Sagen er vanskelig. Den unge Pige, han skal skaffe sin Herre Raadighed over, er allerede saa godt som solgt til en Officer; største Delen af Pengene er allerede betalt, og Pigens Ejer venter kun paa, at Officerens Tjener skal bringe Resten af Kjøbesummen og modtage hende. Pseudolus er nu saa heldig at møde den omtalte Tjener, en raa og taabelig Soldat; han udgiver sig for Bordelejerens Hushovmester og lover Tjeneren,

at han skal blive expederet om et Par Timers Tid, naar han vil aflevere ham sin Herres Signetring, som han har faaet med til Legitimation. Udrustet med denne ifører Pseudolus sig en Soldaterdragt, udgiver sig for Officerens Tjener, og faar Pigen. Den gamle, der af Bordelejeren erfarer, at hun er afhentet, er stolt af sin Sejr; men Glæden er kort; den virkelige Soldat indfinder sig, og det viser sig, at Pseudolus har narret dem alle sammen. — For danske og norske Læsere er dette Æmne velbekjendt fra Holberg's »Diderich Menschenschreck«; men medens vi dér faa en morsom Skitse af den storpralende Soldat og hans Tjener og den snu Henrik, opruller Plautus end videre et fuldstændig gjennemført Billede af hele Situationen og alle de handlende Personer, og den skamløse Bordelvært kommer til at spille en betydelig Rolle i hans Stykke.

En lignende Snildhed viser „*Epidicus*“ i det efter ham benævnte Stykke, og han begunstiges af et lignende Held. Hans unge Herre har forelsket sig i en Hetære men maattet forlade hende for at drage i Felten og derfor paalagt Slaven at kjøbe hende under hans Fraværelse. Denne faar Faderen til at rykke ud med Pengene ved at foregive, at den Kvinde, der skulde kjøbes, er hans egen Datter, som han for 17 Aar siden havde faaet med en Veninde i Udlandet. Men den letsindige unge Mand har allerede glemt sin første Elskerinde; han er bleven indtagen i en ung Pige, han har set iblandt de Fanger, der ere gjorte i Krigen, og Epidicus skal nu skaffe Penge til at kjøbe hende for. Denne Gang hjælper han sig ved at tale Sandhed. Han fortæller Faderen, hvad Sønnen har i Sinde, og raader ham til at komme sin Søn i Forkjøbet ved selv at kjøbe den fangne Pige, noget, han kunde

gjøre uden Risiko, da han (Slaven) vidste en Officer, som var begjærlig efter at kjøbe Sønnens Elskerinde. Ogsaa dette var sandt, men det var Sønnens første Elskerinde. Faderen overdrager Epidicus i Forbindelse med en gammel Ven at kjøbe Slavinden, og leverer ham Pengene; men Epidicus giver sin unge Herre Pengene og bringer den gamle et lejet Fruentimmer i Stedet. Da nu Officeren kommer og man fremstiller hende for ham, vil han naturligvis ikke kjøbe hende, og den gamle ser, at de Penge ere tabte. Den første Sum Penge, der skulde være anvendt til at kjøbe hans egen Datter for, mente han imidlertid at have anvendt godt; og da hans fordums Veninde netop nu kommer til ham, utrøstelig over Tabet af sin Datter, som er bleven fangen i Krigen, giver han hende den glædelige Underretning, at han allerede har kjøbt hende, og lader den først kjøbte Hetære komme frem. Ny Forfærdelse, da Moderen ikke vil vedkjende sig hende. Atter har Epidicus narret sin Herre; den værste Straf er ikke stor nok til ham. Men nu træffer det sig saa heldigt, at den fangne Pige, som Sønnen vilde kjøbe, netop er den omspurgte Datter, hans egen Søster; den snilde Slave kan ikke med Urette rose sig af at have fundet og frelst hende, og forlanger triumferende Løn i Stedet for Straf.

Et fuldstændigt Sidestykke til ham er Chrysalus i „*Bacchides*". Han har allerede ved en Løgn snydt den gamle Herre for de Penge, Sønnen skulde bruge til at kjøbe sin Elskerinde, Bacchis; men en Forvexling med en Søster af samme Navn bibringer den unge Mand den Mening, at hun er ham utro, og i sin Fortvivlelse giver han sin Fader Pengene tilbage igjen. Da Fejltagelsen

opdages, maa Chrysalus finde paa nye Midler til at narre den gamle, og det hjælper denne ikke det mindste, at han er paa sin Post; han maa lige fuldt gaa i Fælden — til Tilskuernes store Moro, som ikke have mindste Medlidenhed med den taabelige gamle, især da han og hans Ven til sidst, da de opdage, at de ere narrede, og ville overraske deres Sønner hos Hetærerne, selv blive et Bytte for disses uimodstaaelige Tillokkelser. — Dette Stykke, der til Dels er benyttet i Molière's »L'Étourdi«, er et af de lystigste i den hele Samling. Det giver et saa muntert Billede af det attiske Hetæreliv, at man forstaar, det kunde være farligt. Det danner i denne Henseende en mærkelig Modsætning til „*Truculentus*“, hvor vi finde Hetærelivet i al dets Modbydelighed og se en fiffig Hetære, som foruden sin egentlige Elsker, en forfalden ung Athenæer, har mange andre Tilbedere, navnlig en raa Bonde og en Officer, hvem hun slaar en Plade ved at bilde ham ind, at hun har født ham en Søn. — Slet Selskab finde vi rigtignok i mange af disse Stykker.

Saaledes i „*Asinaria*“, hvor den letfærdige Fader er bleven forelsket i den samme Hetære, som Sønnen, og ønsker at hjælpe denne til Besiddelse af hende; men de ere begge lige fattige; Formuen tilhører Konen, som lader den bestyre af sin egen Hushovmester. Det er altsaa dem, der skal narres, og det gjælder navnlig om at faa fat paa en Sum Penge, der skal betales dem for nogle Æsler, de have solgt. I dette Øjemed sammensværger Faderen sig med to Slaver, af hvilke den ene udgives for Hushovmesteren. Bedrageriet lykkes, og Slaverne faa Pengene; men nu gjøre de Løjer med deres unge

Herre og hans Elskerinde og ville ikke levere dem Pengene, før de have tigget og tryglet til Gavns, ja Herren maa endog gjøre sig til Hest for sin Slave og lade ham ride paa sin Ryg. Denne Scene er noget af det overgivneste, man kan tænke sig. Stykket ender med, at Konen overrasker sin Mand og sin Søn i Hetærens Selskab, og den gamle bliver jaget hjem, beskæmmet og haanet. — Ikke uligt i Indhold men ringere i Udførelsen er „*Mercator*“ (Kjøbmanden). Sønnen er kommen hjem fra en Handelsrejse med en smuk ung Pige, som han foregiver at have kjøbt til Terne for sin Moder; men Faderen ser hende og faar selv Lyst til hende. Han paastaar, det gaar ikke an at have en saa smuk Slavinde i Huset, og forlanger, at hun skal sælges. Ved en gammel Vens Hjælp snapper han hende bort, og Sønnen, som ikke véd, hvor hun er bleven af, tænker i sin Fortvivlelse paa at rejse udenlands paa ny, medens Faderen holder Gilde med hans Elskede i Vennens Hus, der er optraadt som hendes Kjøber. Men dennes Hustru, der har faaet Nys om Sagen, kommer tilbage fra Landet; Gildet afbrydes, og den gamle Elsker maa liste sig bort som en vaad Hund. — Ogsaa i „*Casina*“ ere Fader og Søn forelskede i den samme unge Pige. Denne er et udsat Pigebarn, som fra sin spæde Alder er bleven opdragen i Huset imellem Tjenerskabet. Da man ikke kjender hendes Herkomst, antages hun for ufri, og da hun nu er bleven voxen, kan der kun være Tale om at gifte hende med en anden af Husets Tjenere. I det Haab, derved at fremme egen Interesse, vil Sønnen have hende gift med sin Vaabendrager, Faderen med sin Avlskarl. Ved Lodtrækning sejrer den sidste. Den letfærdige

gamle triumferer, men drilles og plages paa alle Maader — blandt andet ved, at Vaabendrageren spiller Casina's Rolle — og staar til sidst blottet for alles Haan og Spot. Tilskuerne underrettes om, at det opdages, at Casina er en fribaaren Mø af god Familie og bliver gift med Sønnen i Huset; men dette ligger udenfor Stykket, der helt igjennem drejer sig om den gamle og de burleske og raa Løjer, han bliver Gjenstand for. Disse Løjer have gjort stor Lykke baade i Oldtiden og i Renaissancetiden, da bl. a. Machiavelli skrev en italiensk Bearbejdelse af Stykket under Navnet »Clitia«; ja selv Beaumarchais's »Mariage de Figaro« drejer sig jo om et lignende Æmne.

I andre Stykker er det Bordelejeren, det gaar ud over. I „*Pœnulus*" (Karthageren) har en saadan Person — Lykus, ɔ: Ulv, er hans betegnende Navn — kjøbt to bortstjaalne karthagiske Pigebørn. Disse ere nu blevne voxne. Den ene har en Tilbeder i en velhavende ung Mand, Agorastokles, som gjerne vil kjøbe hende fri; men Lykus er dyr, hvorfor han foretrækker at spille ham et groft Puds; imod en saadan Person synes intet at være Uret. Han lader en af sine Slaver forklæde sig som en fremmed Krigsmand og med en velspækket Pung begive sig til Lykus, som naturligvis med Glæde optager ham i sit Hus. Da Agorastokles derpaa spørger ham, om ikke en af hans Slaver, som er løben bort, har fundet Tilflugt hos ham, nægter han dette bestemt. Denne Nægtelse styrter ham i Ulykke; thi der er Vidner paa, at han har taget imod ham; han har ham endnu i sit Hus og kan efter de gjældende Love ikke undgaa at blive dømt som Tyv. Denne listige Plan, hvis Udførelse har underholdt Tilskuerne i lang Tid, kommer imidlertid ikke til virkelig

Anvendelse; Forsynet hjælper paa en bedre Maade. En af Lykus's Slaver, der er misfornøjet med sin Herre, angiver for Agorastokles, at Pigerne ere fribaarne, og opfordrer ham til at gjøre deres Ret gjældende for Øvrigheden. Medens denne betænker sig paa, hvorledes dette bedst kan gjøres, indtræffer netop den rette Mand, de unge Pigers Fader, en rig Karthager, som i mange Aar forgjæves har søgt efter dem. Nu, i den ellevte Time, finder han dem, gjenkjender dem, befrier dem og gifter den ældste med Agorastokles, som ogsaa er en født Karthager, der er bleven bortstjaalen som Barn. — „Pœnulus“ er et af Plautus's længste Stykker, og det er lige saa fortræffeligt i Karakterskildringen som morsomt i de enkelte Scener. Man havde maaske nu til Dags ønsket en mere rørende Gjenkjendelse imellem Faderen og Døtrene; Plautus har foretrukket at lade den elskværdige gamle Karthager i sin Glæde over Gjensynet more sig med at gjøre Løjer med Døtrene og gjøre dem bange, inden han giver sig tilkjende. Dette Træk stemmer ganske med Karakteren, og det er vor Fejl, naar vi finde det følesløst. Et ejendommelig komisk Motiv anvender Plautus i dette Stykke, idet han lader Agorastokles's Slave gjøre sig vigtig med sin Kundskab i det puniske Sprog, hvoraf han i Virkeligheden ikke kjender mere end det ene Ord »Avo« (God Dag!). Da han tiltaler den fremmede Karthager med dette Ord, faar han Svar paa punisk. Disse Svar søger han nu at oversætte for sin Herre, idet han forklarer dem efter den Lighed, de puniske Ord synes at frembyde med latinske — omtrent saaledes som de franske Ord forklares af Dragonen i Sten Blicher's »Mesingjens« eller af Mikkel i Heiberg's »De Danske i Paris« —, indtil

Karthageren til sidst bliver kjed af dette Vindbentleri og taler Latin. Denne Scene har været et af Stykkets Glanspunkter; vor ufuldstændige Kundskab til det puniske tillader os ikke ganske at følge med, men Romerne have moret sig derover. Her viser sig imidlertid et underligt Exempel paa Smagløshed. Efter Plautus's Død, maaske ikke længe efter, har der været dem, som fandt, at der var ikke punisk nok i Stykket, og som syntes, at Karthageren strax ved sin første Fremtræden, i den Monolog, hvori han fortæller, hvem han er og hvorfor han kommer, burde tale punisk. Plautus havde selvfølgelig ladet ham tale Latin; men vi finde i Haandskrifterne hele to forskjellige puniske Oversættelser indsatte ved Siden af den oprindelige latinske Text. Om man nogensinde virkelig har budt det romerske Publikum dette paa Theatret, vide vi ikke; jeg for mit Vedkommende tror det ikke. Med Plautus have disse puniske Stykker intet at gjøre; de kunde i det højeste have Interesse for Studiet af de semitiske Sprog, hvis man ellers drister sig til at gjøre nogen Brug af en saa forvansket Overlevering.

I „*Perseren*“ faa vi et karakteristisk Billede af Samfundets laveste Lag. Hovedpersonerne ere Slaver. Medens Herren er bortrejst, leve de Herreliv med Hetærer og Snyltegjæster. Toxilus vil frikjøbe sin Veninde, men den, der skal betale Gildet, er naturligvis Bordelejeren, Dordalus. I dette Øjemed bliver Snyltegjæstens smukke unge Datter udgiven for en asiatisk Slavinde, og en Slave, forklædt som Perser, bringer hende til Dordalus. Denne gaar i Fælden og kjøber hende; men da det strax efter viser sig, at han har kjøbt en fribaaren Pige, og Faderen kræver hende tilbage, mister han ej blot Kjøbe-

summen, men vil oven i Kjøbet blive idømt svær Straf og Bøde, naar Sagen kommer for Retten. — I „*Curculio*“ er en lignende afskyelig Person Ejer af en uskyldig ung Pige. Han har solgt hende til en Officer, som for Øjeblikket er i Udlandet, men han har endnu ikke modtaget Kjøbesummen og afleveret hende. En ung Athenæer er imidlertid bleven alvorlig forelsket i hende og har sendt sin Snyltegjæst til gode Venner i Asien for at skaffe Penge. Dette mislykkes; men Snyltegjæsten træffer tilfældigvis Officeren, og da han erfarer, at det er ham, der staar hans Herre i Vejen, fralister han ham under et Drikkelag hans Signetring og løber bort med den. Ved Hjælp af denne hæver han de fornødne Penge hos Bankieren og faar Pigen. Officeren, som mærker, han er bestjaalen, forfølger Tyven og indhenter ham; men den samme Ring, der var brugt som Middel til at narre ham Pigen fra, leder til den Opdagelse, at hun er hans egen Søster. Hun bliver gift med sin Elsker, og Bordelejeren maa rykke ud med den Sum Penge, han havde forpligtet sig til at betale, hvis det skulde vise sig, at Pigen var fribaaren.

Dette nydelige lille Stykke, hvori navnlig det erotiske Element har en henrivende Friskhed, udmærker sig ved en Ejendommelighed, der ikke findes i noget andet Stykke. Efter at Snyltegjæsten er gaaet ind for at hente Pigen, staar Scenen tom, indtil han kommer ud med hende igjen. Dette Mellemrum udfyldes ikke som sædvanlig med Fløjtespil, men Regissøren træder frem paa Scenen og holder en lille Tale til Publikum om Ting, der ikke have det mindste at gjøre med Stykket. Han giver en Skildring af det romerske Forum og de forskjellige Arter af Men-

nesker, som plejede at have deres Stade hver i sin Egn af denne Plads. Det er et romersk Modstykke til de gamle græske Parabaser, og det har sagtens moret Samtiden; for os har det kun antikvarisk Interesse; vi savne den Vittighed og Lystighed i Satiren, som udmærker Aristofanes.

I „*Rudens*“ (Fiskernettet) har Bordelejeren Labrax i Cyrene solgt den unge Pige, Palæstra, til hendes Elsker; men efter at have faaet største Delen af Pengene udbetalt, beslutter han at løbe bort med hende, og medens han indbyder Elskeren til Gilde den følgende Dag ved et Venus-Tempel et Par Mil fra Staden, gaar han om Natten med al sin Ejendom om Bord paa et Skib for at rejse til Sicilien. Men Forsynet kommer til Hjælp i Skikkelse af en frygtelig Storm. Skibet strander i samme Nat, og den unge Pige og hendes Terne kastes i Land, tilfældigvis netop ved det Venus-Tempel, hvor Gildet skulde have staaet. Medens de glæde sig over deres Frelse og haabe ved samme Lejlighed at være blevne fri for deres afskyelige Herre, kommer imidlertid denne selv frem; thi ogsaa han er bleven frelst; men fortvivlet er han over at have mistet sin Ejendom. Han vil strax bemægtige sig sine Piger, uagtet de klynge sig til Gudindens hellige Alter; men en ældre Mand, der for mange Aar siden er udvandret fra Athen og har nedsat sig her paa Kysten, forsvarer Templets Ret og frelser de unge Piger. Nu kommer ogsaa Elskeren, som i sin Fortvivlelse over Labrax's Flugt, for ikke at lade nogen Mulighed uforsøgt, ogsaa har begivet sig ud til Venus-Templet, hvor han til sin store Overraskelse finder baade sin Elskede og den forbryderske Labrax, hvem han selvfølgelig lægger Haand paa for at føre ham

for Øvrigheden. Men Forsynets Gjerning er endnu ikke fuldbyrdet. En Fisker dér paa Kysten, Slave hos den gamle Athenæer, trækker sit Garn op, der har staaet ude om Natten, og finder deri ingen Fisk, men en tung Vadsæk. Den unge Herres Tjener, der ser, at det er Labrax's Vadsæk, og véd, at deri blandt andet findes en Æske med det Halsbaand, den lille Palæstra havde paa, da hun som Barn blev stjaalen fra Forældrene, vil naturligvis ikke lade Fiskeren beholde den. Efter en morsom Strid, om den opfiskede Vadsæk kan betragtes som Fisk og Fiskerens Ejendom, eller ikke, enes de om at tage den gamle Athenæer til Opmand; Æsken aabnes, og Palæstra viser sig at være Athenæerens egen Datter. — I dette vel gjennemførte Stykke er det komiske Element ikke det mest fremtrædende; Hovedinteressen ligger i den bevægede Handling, i Angsten for de unge Piger og Forsynets Styrelse til en lykkelig Udgang; det er et særdeles smukt Lystspil i Nutidens Betydning. — Om en lignende Gjenkjendelse drejede Handlingen sig formodentlig i det sidste, nu tabte, Stykke i Samlingen, „*Vidularia*“ (Vadsækstykket). Ligesaa i „*Cistellaria*“ (Æskestykket), ogsaa et smukt Lystspil med spændende Handling og med Skjønhed og voldsom Lidenskab i Erotikken; men en stor Del af Stykket er des værre tabt.

Heller ikke i „*Trinummus*“ (Tremarkstykket) er det komiske Element synderlig fremtrædende. Den gamle Herre er ved vigtige Forretninger bleven nødt til at rejse bort fra en voxen Søn og Datter; men da han ikke troede, at Sønnen vilde kunne holde til Raade med Ejendommen under hans Fraværelse, nedgravede han de rede Penge, han ejede, i sit Hus og indviede ingen i denne Hemme-

lighed uden en gammel Ven, hvem han bad at have Tilsyn med de unge. Hans Frygt var velgrundet. Det varer ikke længe, inden Sønnen har gjort saa stor Gjæld, at han nødes til at sælge Huset. Den gamle Ven kjøber det, uagtet han derved faar Udseende af at berige sig paa sin fraværende Vens Bekostning; han ser intet andet Middel til at frelse Skatten, som han ikke vover at røbe. Datteren er imidlertid bleven Gjenstand for en rig ung Mands Kjærlighed, som ønsker at ægte hende trods hendes Fattigdom. Han vil ingen Medgift have; men Broderen er for stolt til at modtage et saadant Tilbud og søger derfor at afhænde det eneste, han endnu ejer: èn lille Gaard paa Landet. Til at forhindre dette Skridt mener den gamle Ven at have et godt Middel i den nedgravne Skat. For en Betaling af tre Mark — det er denne tilfældige Omstændighed, der har givet Stykket Navn — lejer han èn Person til at udgive sig for et Bud fra den bortrejste Fader, der er sendt hjem for at bringe Børnene Penge. Men i samme Øjeblik som denne, behørig udklædt, træder frem paa Scenen, kommer Faderen selv hjem, og et komisk Sammenstød finder Sted. Efter en Del Forvirring og Misforstaaelse opklares alt, og Stykket ender med alles Tilfredshed. — Iblandt de forskjellige hele og halve Bearbejdelser, dette Stykke har været Gjenstand for, maa det være nok at nævne Lessing's »Der Schatz«, der atter ligger til Grund for det bekjendte lystige Syngestykke »Skatten«.

„*Aulularia*“ (Pottestykket) handler ogsaa om en nedgraven Skat, men danner for øvrigt en fuldstændig Modsætning til «Trinummus». Den gjerrige Mand, der tilfældigvis i sit Hus finder den nedgravne Potte med

Penge, holder dette hemmeligt for alle, graver Potten ned igjen, og i sin Angst for, at den skal komme bort, ser han idelig efter, om den er der endnu. Da hans Nabo, en ældre, velhavende Mand, har faaet Lyst til at gifte sig med hans Datter, vedbliver han naturligvis at spille den fattige og kan hverken give hende Medgift eller holde noget festligt Bryllupsgilde. Naboen har heller intet imod selv at bekoste dette, og sender Kokken med sine Medhjælpere og rigeligt Indkjøb ind i den gjerriges Hus. I sin Angst for disse Folk lister han sig bort med sin Skat og graver den ned et Sted udenfor Byen; men da han kort efter kommer ud for at se til den, er den borte; en Slave, som belurede ham, har øjeblikkelig bemægtiget sig den, og den gjerrige forbander sin Skæbne og sin Datters Bryllup. Der er imidlertid en anden, der er lige saa fortvivlet over det paatænkte Bryllup: Naboens Søstersøn, som for nogen Tid siden i en Rus har krænket den unge Pige og stadig har ønsket at gjøre sit Fejltrin godt igjen ved at ægte hende, men ikke har vovet at tilstaa Sagen for sin Familie. Nu kan det heldigvis ikke opsættes længere. Morbroderen afstaar da den unge Mand sin Brud, og den fortvivlede Fader forsones let, da han faar sin Skat igjen; det var nemlig Elskerens Slave, der satte sig i Besiddelse af den. — Dette fortræffelige Stykke, hvis Slutning des værre er tabt, har været Gjenstand for flere Bearbejdelser i den nyere Tid. Den bekjendteste er Molière's »L'Avare«, der, trods den store Forskjel navnlig i den gjerriges Karakter, dog tydelig røber sit Forbillede. I Karakterskildringen staar Molière's Stykke næppe tilbage for Plautus's, men i Lune og komisk Kraft kan det ikke maale sig med hans.

„*Mostellaria*“ (Spøgelsestykket) kjende vi fra Holberg's »Abracadabra«. Læseren erindrer vistnok den morsomme Samtale mellem Arv og Henrik, hvormed dette Stykke begynder; han erindrer vistnok Historien, hvorledes den gamle Herre kommer hjem saa yderst ubelejligt, og Henrik, for at afholde ham fra at komme ind i Huset, bilder ham ind, at det er fuldt af Spøgelser, at Sønnen har maattet sælge det, og at han har kjøbt Naboens Ejendom; hvorledes saa Herren gaar ind og ser paa Naboens Hus i den Tanke, at det er hans eget, medens Ejeren, der viser det frem, naturligvis omtaler det som sin Ejendom, o. s. v. Alt dette er taget lige ud af Plautus, Holberg's Bearbejdelse er næsten kun en forkortet Oversættelse, og i Bearbejdelsen er en Del af den aandrige Originals Finhed gaaet tabt. Holberg har tilføjet den Scene, hvor Henrik, udklædt som Spøgelse, forskrækker den gamle — noget, som Originalforfatteren (formodentlig Menander selv) vistnok vilde betegne som raa og burleske Løjer; derimod har Holberg udeladt, hvad hans djærve og uskyldige Natur ikke havde Sans for: den fint og smukt gjennemførte Skildring af Elskeren og Elskerinden og deres Omgivelser — noget, der ogsaa bidrager sit til, at vi kalde »Mostellaria« et af Plautus's allerbedste Stykker. Gjertsen's norske Oversættelse er et værdifuldt Forsøg paa at gjøre det tilgængeligt for dem, der ikke kunne forstaa Originalen selv.

Den storpralende Soldat og hans Snyltegjæst ere velbekjendte fra Holberg's »Jakob von Thybo«. Det er fuldstændig antike Figurer. Holberg har nærmest dannet sine efter Terents's »Eunuchus«; men af ganske samme Art ere de, der møde os i Plautus's „*Miles glo-*

riosus". I dette Stykke har Krigsmanden til Dels ved Svig sat sig i Besiddelse af en ung Hetære fra Athen og er rejst bort med hende til Efesos. Det lykkes imidlertid hendes Elsker ved Hjælp af den snilde Slave Palæstrio at opdage hendes Opholdssted. Palæstrio lader sig nu sælge til Krigsmanden og bliver snart en højtbetroet Slave i hans Hus; og da hans unge Herre har faaet Tilhold hos Naboen, en gemytlig gammel Ungkarl, gjennembryder han den Mur, der er fælles for begge Huse, saa den unge Pige, uden at man aner hendes Fraværelse, kan liste sig ind til sin Elsker. Men en anden af Krigsmandens Slaver kryber tilfældigvis op paa Naboens Tag, ser ned igjennem Aabningen i Taget og opdager det elskende Par. Palæstrio faar nu travlt med at overbevise ham om, at han har set fejl, og at det ikke var Herrens Frille, men hendes Tvillingsøster, han havde set; og Pigen selv kan ved Hjælp af den hemmelige Gjennemgang i rette Tid vise sig paa Pletten, hvad enten man søger hende i det ene Hus eller i det andet. Opdagelsen er saaledes forebygget, men Befrielsen er endnu ikke naaet. Ogsaa her hjælper den gamle Nabo. Et offentligt Fruentimmer bliver udgivet for hans Hustru; hun foregiver at være forelsket i Krigsmanden og lader ham vide, at hun intet ønsker højere end at skilles fra sin Mand og ægte ham. Dette fristende Tilbud bevæger Krigsmanden til at sende sin egen Frille bort, ledsaget af Palæstrio. Derpaa sniger han sig selv ind i Naboens Hus, hvor han bliver greben i Ægteskabsbrud og faar sine fortjente Prygl. — »Miles gloriosus« er et af Plautus's morsomste og mest afvexlende Stykker, og det alene vilde sikre ham en Plads iblandt de store Digtere. Det er ikke overleveret, hvem af de

store græske Komediedigtere der er den oprindelige Forfatter, og lige saa lidt, om denne selv har opfundet Æmnet eller laant det andensteds fra; men der er ingen Sandsynlighed for, at Kilden skulde være at søge udenfor Grækenland. En saadan Mening er fremsat af den fortjente engelske Litteraturhistoriker Dunlop, der mente at kunne følge Traaden tilbage til Indien. Historien om den hemmelige Forbindelse imellem Nabohusene, og Kvinden, som ved Hjælp af denne kan vise sig snart i det ene snart i det andet, og derfor antages for to, findes nemlig i den gamle Folkebog om de syv vise Mestre. Der er al Rimelighed for, at denne Samling af Historier om Kvindelist, den tidlige Middelalders »Decamerone« og ofte Forbilledet for Boccaccio, fra først af har hjemme i Indien. Ligesom Bidpai's Fabler er den over Persien kommen til Araberne og Hebræerne, og fra arabisk og hebraisk bleven oversat og bearbejdet i de forskjelligste Sprog, baade paa Prosa og paa Vers. Forfatterens Navn er Sendabad, paa hebraisk forskrevet til Sendabar, og paa græsk omdannet til Syntipas. Medens Bogen under dette Navn udbredtes i det østlige Europa, blev det vestlige Europa bekjendt med den ved en latinsk Bearbejdelse, som i det 11te eller 12te Aarh. blev udført af en Munk i Nord-Frankrig efter den hebraiske Text. I denne latinske Bearbejdelse, der er bleven oversat paa de fleste europæiske Sprog, til sidst ogsaa paa dansk, findes ogsaa Historien fra Plautus's Komedie, men rigtignok saaledes omdannet, at den har tabt meget i Sandsynlighed, og den blotte Sammenligning med Plautus burde vise, at det snarere var hos ham end i »de syv vise Mestre«, at Originalen maatte søges. At dette

virkelig forholder sig saaledes, er i den nyeste Tid blevet afgjort, idet en tysk Oversættelse af den hebräiske Text af Sendabad er bleven udgiven, og deri findes den omtalte Historie ikke. Det er den franske Munk, hvis flydende latinske Stil vidner om, at han var vel bevandret i Klassikerne, som har tilføjet denne Historie efter Plautus, ligesom han har laant den følgende (den sidste i Bogen), Historien om Konen, der vilde begraves sammen med sin Mand, fra Petronius.

„*Captivi*“ (Krigsfangerne) har en ganske forskjellig Karakter; det er ingen komisk Farce, men et alvorligt og rørende Skuespil. Digteren gjør selv opmærksom paa denne Forskjel, idet han til Slutning udbeder sig Publikums Velvillie for dette ualmindelige Stykke, der — som han siger — er beregnet paa kyske Sæder, »dette Stykke, hvori der ikke findes nogen Elskov og ingen Forlokkelse, hvori ingen Børn blive underskudte, ingen bliver snydt for sine Penge, og ingen Elsker frikjøber sin Frille, Faderen uafvidende«. Der er Krig imellem Ætolien og Elis. En rig Ætoler ved Navn Hegio har fristet den haarde Skæbne, at hans eneste Søn er bleven fangen af Eleerne. Han kjøber nu alle de eliske Fanger, han kan overkomme, for om muligt ved en Udvexling at faa sin Søn igjen. Da han iblandt disse Fanger har erhvervet en ung Mand af rig Familie, Filokrates, og hans Slave, Tyndaros, beslutter han at sende Slaven til Elis for at faa udvirket Udvexling imellem hans Søn og Filokrates. Men Slaven, der ved inderlig Hengivenhed fra Barndommen af er knyttet til sin unge Herre, bliver enig med denne om, at de skulle bytte Roller, saaledes at Hegio kommer til at sende Filokrates bort i den Tro, at det er Slaven,

og kun beholder denne, Tyndaros, tilbage som Gissel. Da Bedrageriet opdages, bliver han rasende og straffer Tyndaros med det haardeste Trællearbejde, der kan tænkes. Hvilken Sorg for Filokrates, da han kommer tilbage med Hegio's Søn, at høre, hvad Løn den trofaste Slave har faaet for sin Opofrelse, og hvilken Skam for Hegio, der ser, at hans Grusomhed har været ubeføjet! Men større endnu bliver den gamles Fortvivlelse, da han opdager, at den unge Mand, der har maattet lide saa meget for sin Hengivenhed mod sin Herre, er hans egen Søn, der for mange Aar siden som et lille Barn var bleven stjaalen af en utro Slave, som løb bort med ham og solgte ham i Elis. — Stykket er helt igjennem pathetisk og rørende, og faar kun den allernødvendigste komiske Tilsætning ved den Handlingen ganske uvedkommende Snyltegjæst, der i øvrigt er lige saa fortræffelig tegnet som de andre Karakterer.

Heller ikke i „*Stichus*" finde vi noget af de sædvanlige Æmner eller Intriger. Det drejer sig kun om en lykkelig Hjemkomst til Fædrelandet og den derpaa følgende Lystighed; men Hjemkomsten var rigtignok højst nødvendig. To Søstre ere gifte med to Brødre. Disse have ved lystigt Liv sat Formuen over Styr, og deres Svigerfader har nødt dem til at foretage lange Handelsrejser for at vinde den igjen. Det er saa længe, siden man har hørt fra dem, at der er Grund til at frygte for, at de ikke længer ere i Live, og Faderen forlanger nu af Døtrene, at de skulle gifte sig igjen, hvilket de paa ingen Maade ville gjøre, da deres Haab endnu er levende. Den pinlige Strid imellem Troskab mod Ægtemanden og

Lydighed mod Faderen hæves imidlertid ved Mændenes Hjemkomst, og de vundne Rigdomme forsone Svigerfaderen. Plautus skildrer ikke det rørende Gjensyn imellem Ægtefællerne — sligt laa hverken for ham eller for hans Publikum —, men vi kunne se, han har følt det; thi Snyltegjæsten, der har glædet sig til et glimrende Maaltid i Anledning af Hjemkomsten, ligesom i gamle Dage, bliver vist bort som en overflødig Person; Familien er sig selv nok. Slaverne derimod faa Lov til at more sig paa det bedste, og Stykkets sidste Halvdel indtages af Drikkelaget imellem den Slave, efter hvem Stykket har Navn, hans Elskerinde og hans Ven. Det er en saadan Slutning, som man fra de ældste Tider af havde betragtet som nødvendig hørende til en Komedie; men det er et løst Baand, der forener denne kaade Slutning med den smukke, alvorlige Begyndelse, og Stykket mangler den Enhed, man synes berettiget til at fordre.

Vi have gjennemgaaet Indholdet af alle Plautus's Stykker for at vise, hvilken Afvexling der findes i dem, hvilken Mangfoldighed af Motiver indenfor den tilsyneladende saa snævert begrænsede Kreds. Den lattermilde Spøgefugl har ogsaa Øjet opladt for, hvad der er skjønt og ædelt, og ogsaa over hans Theater kunde man med Rette skrive: Ej blot til Lyst.

Hos *Terents* (Publius Terentius Afer) møde vi, som ovenfor antydet, en anden Karakter. Han var maaske hele halvtresindstyve Aar yngre end Plautus, men hans Forfattervirksomhed indskrænker sig til Aarene 166—60. Han skal være født i Karthago, være kommen som Slave til Rom og

frigivet af en Herre, der satte Pris paa hans Skjønhed og Begavelse. Hans Talent gjorde ham til en yndet Gjæst hos de mest dannede af Roms Stormænd, og hans Misundere mente at kunne nedsætte ham i Publikums Øjne ved at tillægge disse en stor Del af Æren for de Stykker, der opførtes under Terents's Navn — en Insinuation, som Digteren besvarer med en sjælden Takt ved at sige, at han vilde ikke anse det for en Bebrejdelse, men for en stor Ære, om han behagede de Mænd, hvis Tjeneste Romerfolket stadig brugte i Krig og Fred. Efter Opførelsen af de sex Stykker, vi have, gjorde han en Rejse til Grækenland, paa hvilken han døde, formodentlig nogle og tredive Aar gammel.

Hans to første Stykker henhøre ganske til den Klasse, man har kaldt »alvorlige Dramer« eller »borgerlige Lystspil«. Det er „*Andria*“ (Pigen fra Andros), en Bearbejdelse af to Stykker af Menander, »Andria« og »Perinthia«, og „*Hecyra*“ (Svigermoderen), formodentlig efter Apollodor fra Karystos. Begge føre os ind i en Kreds af skikkelige og godmodige Mennesker, som kun ville hinanden alt godt; men en Elskovsforbindelse, der holdes hemmelig, og et Fejltrin, der maa skjules, afstedkommer Nød og Forvirring, indtil det til sidst oplyses, at der er aldeles intet i Vejen; den Pige, som den unge Mand elsker og vil gifte sig med, er netop den Mands Datter, som hans Fader vil have til Svoger; og den elskværdige unge Kone, som antages at have født et Barn udenfor Ægteskabet, har, som det viser sig, aldrig staaet i Forhold til andre end til sin virkelige Mand. Det er ganske nette Stykker, med veltegnede Karakterer og en ren og smuk Stil. Det første gjorde ogsaa strax Lykke; det andet

derimod var ikke i Stand til at fængsle det romerske Publikum tilstrækkelig. Under dets første Opførelse forlod Tilskuerne Theatret for at se paa en Linedanser; anden Gang var det en Gladiatorfægtning, der øvede større Tiltrækning; først ved den tredje Opførelse lykkedes det en yndet Skuespiller at faa Stykket spillet til Ende. Vi kunne i Grunden ikke undre os over dette Udfald; det vilde snarere forbavse os, om det romerske Publikum i Midten af det 2det Aarh. f. Kr. ikke havde forlangt kraftigere Føde end slige Hverdagshistorier.

Det var maaske et Held for Terents, at »Hecyra« ikke gjorde Lykke; det har maaske været en medvirkende Grund til, at han slog ind paa en noget forskjellig Vej; thi i den følgende Tid leverede han virkelige Komedier, Stykker, der i Finhed ikke staa tilbage for hine, men baade i Handlingen og i Karaktertegningen vise en Kraft og et Lune, man ikke anede hos »Andria«'s og »Hecyra«'s Forfatter. Strax det første af disse, „*Eunuchus*" (Gildingen), gjorde stormende Lykke og indbragte dets Forfatter et større Honorar, end nogen hidtil havde faaet; der angives 8000 Sestertier, ɔ: 13—1400 Kroner. Det var et Stykke af Menander, Terents benyttede, men han havde det heldige Indfald at indblande deri et stærkt komisk Element, som han laante fra et andet Stykke af samme Forfatter: den storpralende Soldat og hans Snyltegjæst, disse fortræffelige Skikkelser, som Holberg har givet nyt Liv i sin »Jakob von Thybo«. Stykkets Indhold er temmelig slibrigt. En Hetære, Thaïs, har foruden sin egentlige Elsker, Fædria, ogsaa fundet en Tilbeder i den storpralende Soldat Thraso, og hun vil ikke nægte ham sin

Gunst, da han har lovet at forære hende en Slavinde, han ved Kjøb er kommen i Besiddelse af, en smuk ung Pige ved Navn Pamfila, der er bleven opdragen af Thaïs's Moder, sammen med Thaïs, og hvem Thaïs elsker som sin Søster. Fædria, som ikke kjender den rette Grund, og tror, at det gjælder om at overbyde Medbejleren ved Gaver, kjøber en Eunuch, som han giver sin Slave Ordre til at føre hen til Thaïs. Men hans yngre Broder, Chærea, der tilfældigvis har set Pamfila, da hun blev bragt i Land, og er bleven dødelig forelsket i hende, overtaler Slaven til at iføre ham selv Eunuchens Klæder og føre ham i dennes Stèd til Thaïs. Dette sker; den nysankomne unge Pige bliver betroet til hans Omhu; han krænker hende og flygter bort. Alt er Forvirring og Fortvivlelse, indtil det opdages, at Pamfila er en attisk Borgerdatter, og at Chærea kan ægte hende. — At en italiensk Forfatter i det 16de Aarh. (Pietro Aretino) og hans Lige kunde faa Lyst til at bearbejde dette unægtelig yderst morsomme Stykke, kan ikke undre os; i Usædelighed overgik hin Tid Oldtiden; men at en dansk Forfatter i Slutningen af forrige Aarhundrede skulde prøve derpaa, det forbavser os. Det er Pram, som har gjort dette Vovestykke i sit Skuespil »Negeren«. Han viser en vis Sindrighed i at omdanne det antike Æmne efter Nutidens Forhold, i at fjærne det slibrige og anstødelige og gjøre alt rent og dydigt, som det hørte til i Iffland's og Kotzebue's Tid. Thaïs, der hedder Julie, bliver en hovedrig Arving, som med Urette antages for et usædeligt Fruentimmer; hendes Elsker og hans Broder ere to unge Baroner; Soldaten er en latterlig hollandsk Kaperkaptejn, der tilbyder at forære Julie en Sultaninde, han

har røvet. Saa urimelig en saadan Foræring er, bliver hun dog ivrig for at modtage den, da et Brev fra den stakkels Fange giver hende Grund til at tro, at det er hendes egen Søster, og hun lover Kaptejnen at lukke Huset for sin Elsker. Denne, der hidtil har skjult sin Stand og Rigdom, vil nu hævne sig paa den utro ved at vise hende, hvad hun har forsmaaet, og sender hende en pragtfuld Equipage til Foræring. Men hans yngre Broder, der tilfældig har set den foregivne Sultaninde og er bleven dødelig forelsket i hende, overtaler Henrik til at lade ham selv følge med Equipagen som Neger; og skjønt Gaven bliver forsmaaet, forstaar Henrik at skaffe den foregivne Neger Adgang til Huset. Han træffer sin Elskede; hun har endnu ikke set sin Søster, men er fortvivlet, fordi hun tror, hun er kommen i et uanstændigt Hus; de blive enige om at flygte, og den unge Baron fører hende til sin Faders Palads. Ved Faderens Ankomst og ved de Oplysninger, som Julie's Formynder giver om den unge Pige og hendes Familie, jævnes alt, og Stykket ender med et dobbelt Giftermaal. Saaledes blev »Eunuchen« bragt paa den danske Scene; men Resultatet var ikke heldigt: »Negeren« gjorde ingen Lykke, og fortjente det heller ikke.

At Terents kunde være morsom, viste han ogsaa i „*Formio*", der ligesom »Hecyra« er en Bearbejdelse efter Apollodor. Stykket har faaet Navn efter Snyltegjæsten, som under Faderens Fraværelse tjener den forelskede Søn ved at møde for Retten med den Paastand, at den unge Mand er nærmeste Slægtning til den Pige, han elsker, og altsaa efter attisk Lov forpligtet til at ægte hende; og da Faderen saa kommer tilbage og forlanger Ægte-

skabet ophævet, benytter han atter dette til at narre ham en betydelig Sum Penge fra til Fordel for en anden ung Elsker, medens til sidst alt jævnes ved den Opdagelse, at den unge Pige, der var Stridens Gjenstand, netop er den, som den bedragne Fader selv ønskede sig til Svigerdatter; og den, der maa betale Gildet, bliver den elendige Svigerfader, der har haft to Koner, en i Athen og en paa Lemnos — et Forhold, han indtil denne Katastrofe har været i Stand til at holde skjult. — Molière har benyttet dette Stykke i »Les Fourberies de Scapin«. Hele Planen er den samme, men idet den omdannedes for at kunne passe til Louis XIV's Tid, led den ikke lidet. Usandsynlighederne bleve iøjnefaldende, og Moralen gik tabt; til Gjengjæld blev Stykket mere burlesk, alt kom til at dreje sig om Tjenerens Skjælmsstykker, og de saa meget yndede Prygl udeblev heller ikke.

„*Heautontimorumenos*“ (Selvplageren) og „*Adelphi*“ (Brødrene) ere alvorligere. Begge Stykker ere bearbejdede efter Menander; kun i »Adelphi« har Terents indsat et Par Scener af et Stykke af Difilos, der, saa fortræffelige de i sig selv ere, dog helst maatte være borte. Der er i begge Stykker en stærkt sammenslynget Handling, som det vilde være for vidtløftigt at fortælle, eller rettere — som i de fleste af Terents's Stykker — to Handlinger, der paa det nøjeste gribe ind i hinanden. Der er et smukt Elskovsforhold, som ved Forsynets Bistand ender med Giftermaal; der er foruden Hovedelskeren en anden Yngling, som er falden i en farlig Hetæres Garn; der er Slaver, som søge ved alle mulige Midler at hjælpe deres Herrer, o. s. v.; men Hovedinteressen drejer sig om Fædrene og om det Spørgsmaal, hvorledes man skal behandle sine

Sønner. At tillade dem alt, hvad de faa Lyst til, synes at være den rene Fordærvelse, men paa den anden Side viser det sig, at Tvang og Strænghed ofte kun have til Følge, at den unge Mand skjuler sine Udskejelser, og at de blive meget større og farligere, end om han havde haft sin Frihed. Det er dette, som Molière efter Terents's »Adelphi« har behandlet i sin morsomme Komedie »L'École des maris«; men Terents, eller rettere hans Original Menander, gik dybere til Bunds i Sagen. Dette viser sig helt igjennem begge disse fortræffelige Stykker, men maaske allermest i sidste Akt af »Adelphi«. Den ulykkelige Fader ser nu, hvortil hans Strænghed har ført; han er fortvivlet over Ulykken og ærgerlig paa sin Broder, hvis milde Opdragelsesmaade har bevaret ham sin Søns Kjærlighed og Fortrolighed uden dog at lede ham i Fordærvelse; han beslutter da, at for Fremtiden vil ogsaa han være mild og eftergivende; han er fra nu af Rundhaandetheden selv og hævner sig med det samme paa sin Broder ved at nøde ham til at fortsætte Føjelighedssystemet, indtil det til sidst bliver ham selv for galt.. — Der er en Sandhed og en skjult Lidenskab i denne Akt, som gjør den aldeles uovertræffelig. Mange Kritikere have dadlet den og ønsket den borte. Man har ment, at Stykket burde ende med fjerde Akt, hvor den egentlige Handling var forbi. Dette er en Misforstaaelse, som kommer af, at man har et andet Begreb om Handling, end Menander havde. Man har sagt, at ved Tilføjelsen af denne Slutning blev Forfatterens Mening uklar. Dertil vilde Menander formodentlig sige, som Göthe sagde, da man spurgte ham om, hvad han mente med »Vilhelm Meister«: »Jeg har ikke selv Nøglen dertil. Jeg har ikke villet udtale

nogen Tendens; thi en Tendens er ikke noget reelt, men et Foster af vor egen Aand; jeg har villet oprulle en rig og mangfoldig Tilværelse«. »Jeg har«, kunde Menander sige, »villet fremstille et fuldt og sandt Menneskeliv«. Dette har han gjort, og vi maa være Terents inderlig taknemmelig for, at han har bevaret os hans Mesterstykker i sine med saa stor Kjærlighed og Forstand foretagne Oversættelser og Bearbejdelser.

